

МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

MONITORING THE EFFECTIVENESS OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF EDUCATIONAL ACTIVITIES

У статті викладено основні результати теоретичного аналізу проблеми моніторингу ефективності психологічного супроводу освітньої діяльності в умовах сучасного освітнього процесу в навчальних закладах різного рівня. Сучасна освіта має розвиватися на засадах цінності і свободи розвитку особистості, створення психологічного комфорту під час навчання.

На основі узагальнення та систематизації даних висвітлено актуальність досліджуваної проблеми з урахуванням процесів реформування освітньої діяльності на всіх рівнях навчання, адже в цей період відбуваються основні процеси формування та розвитку особистості здобувачів освіти. Проаналізовано підходи до психологічного супроводу освіти в зарубіжних країнах, що дає можливість урахувати позитивні досягнення у сфері психологічної допомоги з метою оптимізації роботи вітчизняної психологічної служби в освіті. Викладено теоретичні основи психологічного супроводу. Підтверджено необхідність визначення та реалізації єдиних успішних стратегій діяльності практичних психологів, що забезпечить ефективне планування та системну роботу із суб'єктами навчально-виховного процесу. Наголошено, що якість психологічного супроводу освітньої діяльності залежить від синтезу особистісного, теоретичного та практичного компоненту готовності психолога до практичної роботи.

Проведене опитування засвідчило про більшість здобувачів вищої освіти потребують психологічного супроводу. Встановлено, що у першокурсників викликає психологічні труднощі подолання таких проблем, як самоорганізація, взаємовідносини з однокурсниками та взаємовідносини з викладачами університету. Визначено, що тільки половина опитаних здобувачів готова звертатися по психологічну допомогу, тому важливою є просвітницька діяльність, адже від індивідуального досвіду взаємодії особистості з психологом залежить своєчасне вирішення проблем.

Ключові слова: психологічна служба, психологічна служба системи освіти, психологічний супровід, моніторинг психологічного

супроводу освітньої діяльності, довіра до психолога.

In the article are presented the main results of the theoretical analysis of the problem of monitoring the effectiveness of psychological support of educational activities in the modern educational process in educational institutions of different levels. Modern education should be developed on the basis of values and freedom of personal development, the creation of psychological comfort during learning.

On the basis of generalization and systematization of data the urgency of the researched problem taking into account the processes of reforming educational activities at all levels of education is highlighted, because in this period the main processes of formation and development of personality of students take place. Approaches to psychological support of education in foreign countries are analyzed, which makes it possible to take into account the positive achievements in the field of psychological care in order to optimize the work of the domestic psychological service in education. The theoretical bases of psychological support are stated. The necessity of definition and realization of the only successful strategies of activity of practical psychologists is confirmed, which will ensure effective planning and systematic work with the subjects of the educational process. It is emphasized that the quality of psychological support of educational activities depends on the synthesis of personal, theoretical and practical components of the psychologist's readiness for practical work.

The survey showed that most higher education students need psychological support. It has been established that freshmen have psychological difficulties in overcoming such problems as self-organization, relationships with classmates and relationships with university teachers. It is determined that only half of the surveyed applicants are ready to seek psychological help, so educational activities are important, because the individual experience of interaction with the psychologist depends on the timely solution of problems.

Key words: psychological service, psychological service of the education system, psychological support, monitoring of psychological support of educational activities, trust in the psychologist.

УДК 159.9:37.015.3: 15.9-047.36
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.37.11>

Богач О.В.

к. психол. н.,
доцент кафедри мовної
та психолого-педагогічної підготовки
Одеський національний економічний
університет

Кіршо С.М.

к. філол. н.,
доцент кафедри мовної
та психолого-педагогічної підготовки
Одеський національний економічний
університет

Постановка проблеми. Процес створення психологічної служби у вітчизняній системі освіти був тривалим і непростим, адже поставало завдання сформулювати організації принципи діяльності такої служби, розробити й прийняти необхідні нормативні та законодавчі документи, на основі яких утілити в практику відповідну організаційну структуру. Рушійною силою у цьому напрямку став Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, де було створено Центр психологічної служби в системі народної освіти, який наразі перетворено на Український науко-

во-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, що супроводжує і координує діяльність працівників служби. За період з 1991-2010 рр. було розроблено й прийнято понад 30 нормативних документів, Стратегію розвитку психологічної служби системи освіти, Концепцію розвитку психологічної служби системи освіти та інші документи, які стали підґрунтям для розвитку системної роботи в цьому напрямку. Наразі актуальним стає моніторинг ефективності роботи такої служби, адже ускладнюється зовнішня ситуація, розширюється спектр проблем, вирі-

шення яких покладено на практичних психологів у системі освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методологічне підґрунтя психологічної служби закладено у прикладній психології, фундаментальні наробки якої викладено в наукових працях Л. С. Виготського, В. В. Давидова, І. В. Дубровіної, Л. М. Карамушки, Г. С. Костюка, М. В. Костицького, С. Д. Максименка, В. Г. Панка, В. В. Рибалки, В. О. Татенка, Т. С. Яценко та ін. Стратегії професійної діяльності практичних психологів в закладах освіти, моделі особистості психолога-практика досліджують Ж. П. Вірна, Н. І. Пов'якель, Н. В. Пророк, Д. Д. Романовська, О. П. Саннікова, Н. В. Чепелєва та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні особливостей та можливостей забезпечення психологічного патронажу особистості здобувачів освіти в умовах сучасного освітнього процесу, ефективності психологічного супроводу освітнього процесу на основі порівняння результатів опитування здобувачів 1-х курсів економічних спеціальностей першого (бакалаврського) рівня навчання (денна форма) Одеського національного економічного університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні психологічна служба системи освіти є складовою частиною державної системи охорони фізичного і психічного здоров'я молодих громадян нашої держави, яка діє на підставі ст. 76 Закону України «Про освіту». Дослідження ефективності роботи такої служби в цілому засвідчило, що психологічна служба і системі освіти стала органічною частиною цієї галузі, сприймається позитивно, вважається корисною і важливою більшістю учасників навчально-виховного процесу [3, с. 18-19].

Відповідно до «Положення про психологічну службу у системі освіти України» головним завданням визначено сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти [4].

Зарубіжний досвід свідчить, що кожна країна має відмінності у функціонуванні психологічної служби. До прикладу, у США психологічна служба, яка має двохсотлітню історію, починалася з відбору для навчання за спеціальними програмами. Проте у 80-х років минулого століття було переглянуто завдання шкільних психологів – слугувати психічному здоров'ю та освітнім інтересам дітей і юнацтва, активно впливати на забезпечення повноцінного впливу школи на когнітивний, афективний і соціальний розвиток. У Нідерландах,

Франції до такого підходу додається профорієнтаційне завдання. У Бельгії щільним психологам допомагають у роботі психолого-медико-соціальні центри. Психологічна служба в системі освіти Ізраїлю функціонує як позашкільний міський або районний центр («психологічна станція»), за співробітниками якої закріплено певні освітні заклади. Такий підхід робить психолога незалежним від адміністрації освітнього закладу у відстоюванні інтересів дитини [5, с. 141-147].

У науково-теоретичному аналізі проблеми психологічного супроводу освітньої діяльності привертає увагу науковців необхідність єдиних успішних стратегій діяльності практичних психологів, що дозволить проводити системну роботу в усіх напрямках і з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу: учнями, учителями і батьками. Д. Д. Романовська виділяє три основні стратегії у психологічному супроводі освітньої діяльності: особистісно-фасилітативна, теоретико-методична, практико-конструктивна [6, с. 68-74]. Кожна з них визначає певний вектор у психологічному супроводі. На думку дослідниці, особистісно-фасилітативна стратегія передбачає емоційну підтримку викладача в особистісно-професійній трансформації, зокрема у пошуку мотивів інноваційної діяльності, викритті та подоланні антиінноваційних бар'єрів. Підвищення рівня професійної обізнаності педагогів у психологічних категоріях, поняттях, виборі методів дитиноцентрованого навчання та виховання, відповідно до психологічних особливостей учнів реалізується у рамках теоретико-методичної стратегії. Створювати освітнє середовище на засадах педагогіки партнерства завдяки проведенню психологом практичних занять або фрагментів занять із батьками, вчителями, учнями передбачає практико-конструктивна стратегія.

За результатами дослідження Д. Д. Романовська висловлює занепокоєність, що значна кількість педагогів, які брали участь в опитуванні щодо запропонованих форм і методів психологічної служби, на жаль, обрала відповідь «за потребою», що свідчить про низький рівень психологічної культури, недовіру до фахівців психологічної служби закладу освіти або наявність бар'єрів у спілкуванні та співпраці [6, с. 68-74].

Моніторинг розвитку психологічної служби в Україні, з підсумками якого щорічного знайомлять керівників закладів освіти, показує на позитивний тренд у кількісному вираженні за останні 5 років. Якщо у 2016 році кількість працівників цієї служби становила 14 780 практичних психологів, 7054 – соціальних педагогів, 782 методистів, то в 2021-2022 навчальному році – 23315 осіб, з яких практичних психологів – 15282 особи, соціальних педа-

гогів – 7548 осіб, методистів – 485 осіб. Утім, на сьогодні забезпеченість практичними психологами у закладах освіти (у ставках) становить 72,7% від загальної потреби, соціальних педагогів – 58,8%, отже, середній показник забезпеченості наявних ставок від потреби становить 64%. До того ж додамо, що окремі кабінети мають лише 54,2% фахівців, а у 3,8% такого приміщення взагалі немає.

На працівників психологічної служби покладено багато завдань у декількох напрямках: навчальна діяльність, просвітницька робота, діагностична робота, профілактична робота, корекційна робота, консультування, зв'язки з громадськістю, організаційно-методична робота, проте без обладнаного кабінету ефективність виконання службових обов'язків у такій ситуації не може бути зразковою.

Вимоги до рівня готовності фахівця до виконання професійних обов'язків були предметом наукових розвідок багатьох учених, які з різних сторін розглядали професійну підготовку та особливості особистості, яка обрала такий напрям майбутньої діяльності. Узагальнюючи напрацювання дослідників, Я. В. Чаплак виділяє три основні компоненти готовності фахівця: наявність особистісної підготовки, що дозволяє уникнути непрофесіоналізму; знання теоретичних засад консультативної роботи; володіння конкретними методами й методами консультування [7, с. 145-156]. Отже, якість психологічного супроводу освітньої діяльності залежить від синтезу особистісного, теоретичного та практичного компоненту готовності психолога до практичної роботи.

Привертає увагу фахівців з практичної психології проблеми вдосконалення системи підготовки майбутніх практичних психологів, які мають забезпечувати психологічний супровід освітньої діяльності. В. Г. Панок, визначаючи шляхи і методи оновлення психологічної служби системи освіти у світлі освітянських реформ, наголошує на проблемах підготовки фахівців у закладах вищої освіти, зокрема відсутності сформованих компетентностей ефективної міжособистісної взаємодії, недостатній рівень розвитку навичок емпатійної взаємодії, бути зрозумілим і слухати інших. На думку знаного фахівця, теоретична підготовка випускників є несистематичною, почасти еkleктичною, спостерігається проникнення в освітній процес закладів вищої освіти ненаукових, містичних теорій [2, с. 6].

Моніторинг особливостей та можливостей забезпечення психологічного патронажу особистості учнів в умовах сучасного освітнього процесу в навчальних закладах здійснено на базі Одеського національного економічного університету. Загальний обсяг вибірки налічує 65 респондентів – студентів 1-х курсів економічних спеціальностей денної форми

навчання, з яких 35 осіб – дівчата та 31 особа – юнаки. Середній вік досліджуваних становить 17,3 роки.

Використовувався авторський опитувальник, який містить шістнадцять питань закритого типу із запропонованими варіантами відповідей. Отримана інструкція націлювала студентів уважно прочитати питання і варіанти відповідей до них, а потім обрати потрібне. Отже, досліджувані могли обирати як один варіант відповіді, так і декілька, тому сумарні показники оброблених відповідей не завжди дорівнюють 100%.

У ході опитування з'ясувалося, що більшість навчальних закладів (школи, гімназії, ліцеї), у яких до вступу в університет навчалися першокурсники, мають у своєму штаті практичних психологів – 60 осіб (92%). Проте, у деяких навчальних закладах за певних умов (під час опитування вони не встановлювалися) відсутні фахівці психологічної служби, про що стверджують 5 респондентів (8%), 2 (3%) з яких заявили, що не знають про сам факт наявності або відсутності практичного психолога у навчальному закладі, який вони закінчили.

Аналіз отриманих відповідей дозволив встановити, що до шкільного психолога особисто зверталися від одного до трьох разів – 15 опитаних (23%), від чотирьох до десяти разів – 8 опитаних (12%), від десяти разів – 1 опитаний (2%) та ніколи самостійно не ініціювали роботу з фахівцем психологічної служби – 41 опитаний (63%).

Під час навчання у школі юнаки найчастіше вирішували з практичним психологом такі питання, як: вибір майбутньої професії та профорієнтація – 47 осіб (72%), взаємовідносини з однокласниками – 22 особи (33%), розвиток навичок здорового способу життя – 17 осіб (26%), труднощі у навчанні – 13 осіб (20%) та особливості розвитку пізнавальних процесів особистості (пам'яті, уваги тощо) – 16 осіб (25%). Найменше звернень було з питань взаємовідносин з батьками – 5 осіб (8%) та взаємодії з вчителями й адміністрацією школи – 2 особи (3%).

Загалом, респонденти позитивно оцінюють роботу психологічної служби закладу, в якому вони раніше навчалися. Це підтверджується варіантами отриманих відповідей на питання: «Чи потрібна посада психолога у школі?». Відповідь «потрібна» обрали 60 першокурсників (92%), протилежної думки дотримуються лише 2 студенти (3%) та «важко сказати» 3 студентам (5%). Психологічного супроводу потребують також і студенти ЗВО, що також засвідчила більшість наданих позитивних відповідей – 58 осіб (89%). Отже, більшість респондентів вважає, що психологічна служба має забезпечувати психологічною підтримкою всіх учасників навчального процесу.

За отриманими результатами дослідження було встановлено, що першокурсникам найскладніше самостійно долати такі проблеми, як самоорганізація – 53 студенти (82%), взаємовідносини з однокурсниками – 31 студент (48%), взаємовідносини з викладачами університету – 28 студентів (43%), адаптація до нових умов навчання в університеті – 18 студентів (28%), взаємовідносини з представниками протилежної статі та взаємовідносини з батьками, хвороби близьких, поганий стан власного здоров'я – 16 студентів (25%), погані звички – 7 студентів (11%).

Порівнюючи відповіді на запитання «Які види діяльності виконував шкільний психолог?» можна виділити наступні: психодіагностична робота – 58 осіб (89%), психологічна просвіта – 27 осіб (42%), психологічна корекція – 32 особи (49%), психологічна профілактика – 14 осіб (22%), консультативна робота – 34 (52%) особи. Отже, незалежно від місця знаходження навчального закладу, практичні психологи міст України та різних її областей (географія навчання першокурсників до вступу в університет є широкою) найбільше уваги приділяють психодіагностиці. Така ситуація є закономірною, оскільки як самостійна форма роботи психолога, психодіагностика спрямовується на збір даних та прогноз щодо особливостей психічного розвитку особистості на певному етапі її вікового розвитку. Часте використання у роботі шкільного психолога психодіагностичних досліджень обумовлене й тим фактом, що вони є структурними складовими ефективної корекційної та консультативної роботи фахівця у галузі психології.

Незважаючи на те, що студенти орієнтуються у видах діяльності практичного психолога, не всі мають чітке усвідомлення мети та завдань його роботи. На противагу респондентам, які розуміють основи діяльності психолога, – 41 особа (63%), частково її розуміють – 15 осіб (23%), не розуміють – 7 осіб (11%) і вважають, що їм це не потрібно – 2 особи (3%). Отже, психологам, які працюють у навчальних закладах важливо звертати більше уваги на просвітницьку діяльність, роз'яснювати школярам та їх батькам специфіку та правила своєї роботи. Саме від якості усвідомлення цього питання та індивідуального досвіду взаємодії особистості з психологом залежить довіра до нього.

Феномен довіри є багатоаспектним і складним, тому й досліджувався у різних аспектах багатьма науковцями в діапазоні від суб'єктивного ставлення до інших (Т. Скрипкіна), довіри до значущих інших (В. Князев, О. Кронік) до фундаментальної основи психічного життя людини (Е. Еріксон). Поділяємо думку Кравченко В. Ю. про особливу роль довірчого спілкування у юнацькому віці, адже воно буду-

ється на основі суперечливого переплетення двох потреб: афіліації та відособлення (приватизації). Дослідниця виокремлює дві тенденції мотиву афіліації: очікування з надією на афіліацію і очікування зі страхом на відкидання, що, відповідно, у своєму поєднанні дають чотири типи можливих мотивів в афіліації. Потреба у відособленні у цьому віці проявляється в усамітненні та самотності. Саме самотність пов'язана з особистісною установкою людини на недовіру, що ускладнює функціонування міжособистісних відносин [1, с. 12].

Підтвердженням є аналіз отриманих варіантів відповідей щодо можливості бути відвертим з психологом під час вирішення власних проблем: тільки 38 студентів (58%) налаштовані позитивно. Не зможуть довіритися психологу для рішення власних проблем 11 студентів (17%) і важко сказати, чи зможуть вони це зробити 16 студентам (25%). Якщо у респондентів виникають проблеми особистого характеру, найчастіше вони звертаються по допомогу до батьків – 31 особа (48%), друзів – 30 осіб (46%), намагаються самостійно їх вирішити – 26 осіб (40%), родичів – 4 особи (6%), психолога – 3 особи (5%).

Відсутність цілковитої довіри до представників психологічної служби може бути спровокована різними чинниками, вважаємо найпоширенішими два. Перший – це брак ініціативи спілкування психолога з учнями та їх батьками, подолати який можна активізацією просвітницької роботи, запровадженням у навчальних закладах різного виду факультативних занять, наприклад «Години психолога». Другий – це негативні наслідки пострадянського режиму, який спровокував у громадян страхи взаємодії з представниками психологічної служби, що ґрунтуються на явленні того, що психічно здорова людина не потребує психологічної допомоги. Саме з цієї позиції можна пояснити розбіжності між усвідомленням першокурсниками важливості організації та функціонування сучасної психологічної служби у закладах освіти – 60 осіб (92%) та варіантами відповіді респондентів стосовно того, як часто вони відчували особисту потребу в кваліфікованій психологічній допомозі під час навчання до вступу в університет. Часто таку потребу відчували 3 особи (5%), інколи – 17 осіб (26%) та всі інші – ніколи 45 осіб (69%). Оскільки старший підлітковий вік та рання юність є складними періодами онтогенезу, коли особистість має вирішувати важливі життєві питання, але знань та життєвого досвіду у неї недостатньо, а звернутися до психолога страшно, оскільки це може викликати у ровесників глузування, молодь може залишитися сам на сам із своїми проблемами, про що засвідчили під час опитування 26 осіб (40%).

Висновки з проведеного дослідження.

Психологічний патронаж освітнього процесу, функцію якого покладено на практичного психолога, здійснюється на сучасному етапі задовільно. Першокурсникам найскладніше самотійно долати такі проблеми, як самоорганізація, взаємовідносини з однокурсниками та викладачами університету. Більшість респондентів вважає, що здобувачі вищої освіти потребують психологічного супроводу, який має забезпечувати психологічна служба системи освіти. Утім, засвідчено необхідність покращення просвітницької роботи зі школярами задля формування у подальшому цілковитої довіри до представників психологічної служби.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравченко В. Ю. Довіра як прояв афіліативної потреби особистості в юнацькому віці [Рукопис]: автореф. дис. ... к. психол. н. : 19.00.05 – «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи». Київ, 2009. 27 с. URL : http://irbisnbn.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbnv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb.
2. Панок В. Г. Концепція психологічного супроводу освітніх реформ у діяльності психологічної служби. Вісник НАПН України, 2020. № 2(1). С. 1-16 (6). URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-9-1>
3. Панок В. Г. Теоретико-методологічні засади розвитку практичної психології в Україні [Рукопис]: автореф. дис. ... д. психол. н. : 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Київ, 2011. 28 с. URL : https://lib.iitta.gov.ua/5975/1/avtoreferat_Panok.pdf.
4. Положення про психологічну службу у системі освіти України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#n19>.
5. Психологічна служба: підруч. / В. Г. Панок (наук. ред.), А. Г. Обухівська, В. Д. Острова та ін.]. Київ: Ніка-Центр, 2016. 362 с.
6. Романовська Д. Д. Особливості психологічного супроводу освітнього процесу в новій українській школі. Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти : науково-методичний журнал. № 1 (21). Чернівці : Наші книги, 2019. С. 68-74.
7. Чаплук Я. В. Формування готовності психолога-консультанта до творчої самореалізації в професійній діяльності на основі особистісно-акмеологічного підходу: збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Вип. 16. Т. 2. С. 145-156.